

СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ

УДК 1(091) – [82:17 – 82:347 – 821.124 – 821.14'02]

Т. С. ПАРХОМЕНКО^{1*}

^{1*}Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти (Київ, Україна), ел. пошта discur@ukr.net,
ORCID 0000-0002-6923-7204

ПЛАГІАТ ЯК АНТРОПОЛОГІЧНИЙ І СОЦІАЛЬНИЙ ФЕНОМЕН

Метою статті є визначення плагіату як антропологічного і соціального феномену. **Теоретичний базис.** Для експлікації первинного значення термінів, якими позначався феномен плагіату, автор провів аналіз автентичних історико-філософських і літературних текстів у відповідних до теми дослідження частинах. Для досягнення мети було використано методи і принципи соціально-філософського і філософського-антропологічного досліджень, зокрема: соціального детермінізму та антропологічної інтерпретації феноменів людського життя (О. Больнов). **Наукова новизна** полягає: 1) в уточненні термінологічної еволюції щодо позначення феномену плагіату; 2) у запропонованій автором філософсько-антропологічній характеристиці мотивів й особистісних рис суб'єкта плагіату (плагіатора). **Висновки:** 1. Плагіат як практика і плагіат як термін тривалий час існували нарізно. З номінатем, якими позначалась відповідна практика, Plagium мав своїми попередниками грецьку Λοῦοκλότια і латинську Furta. Генезис модерної семантики терміну "плагіат" відбувався протягом тривалого часу як процес зміни номінативних значень через ускладнення семантичної структури слова до переінтеграції. 2. Аналіз історико-філософських і літературних джерел з "кейсу Емпедокла" і "кейсу Фідентіна" дозволив реконструювати антропологічні характеристики названих осіб як плагіаторів: обох спонукало до вчинення плагіату марнославство у поєднанні з: або тимчасовою обмеженістю здібностей до інтелектуальної творчості (Емпедокл у статусі учня), або константною обмеженістю здібностей до літературної творчості (Фідентін). Вчинення плагіату було також зумовлено невисокими моральними якостями обох, що дозволяє вважати плагіат одним із проявів інтегральної характеристик особи. 3. Марнославство, яким мотивується вчинення плагіату, є однією з маніфестацій потреб у повазі, шануванні, соціогенних за своєю природою, але на відміну від наступного, вищого, щабля в ієрархії базових потреб (А. Маслоу), з необхідністю не передбачає самовдосконалення людини. Тому плагіатор не переходить на рівень потреби в самоактуалізації, засобом задоволення якої є творчість у розмаїтті її видів, "застрягнувши" на задоволенні потреб нижчого рівня. 4. Плагіат є амбівалентним феноменом через те, що, попри антропологічні особливості суб'єктів плагіату, його онтологічні підвалини вкорінені в соціальній природі людини.

Ключові слова: плагіат; Емпедокл; Марціал; Фідентін; Λοῦοκλότια; Fur; Plagiarius; Plagium; антропологічна інтерпретація; соціальна детермінація

Вступ

Упродовж кількох останніх років в українських соціальних мережах, електронних та друкованих ЗМІ сформувався потужний дискурс навколо проблеми плагіату в наукових дослідженнях: дисертаціях, монографіях, посібниках, підручниках, статтях. Разом із тим, цей доволі інтенсивний дискурс, як правило, не переходив в площину наукової рефлексії, а поодинокі спроби зробити феномен плагіату її предметом страждали на описовість і поверховість. Зокрема, й через те, що їхнім теоретико-методологічним підґрунтям інколи виступали некоректні з історичної і лінгвістичної точок зору положення. Це не дозволяло зрозуміти сутність плагіату, виявити його онтологічні підвалини.

Між тим, у зв'язку з поширенням плагіату не тільки в Україні, але й в світі (Bergadaà, 2015), визначення його не лише в юридичних термінах (як правопорушення), але й як соціального і антропологічного феномену набуває усе більшої актуальності.

Мета

Мета статті – визначити плагіат як антропологічний і соціальний феномен.

Методологія. Для експлікації первинного значення термінів, якими номінувався феномен плагіату в історичній ретроспективі, автор провів аналіз автентичних історичних, історико-філософських і літературних текстів у відповідних темі статті частинах. Для досягнення мети було використано методи і принципи соціально-філософського і філософського-антропологічного досліджень, зокрема: соціального детермінізму і антропологічної інтерпретації феноменів людського життя (О. Больнов).

Виклад основного матеріалу

В українському законодавстві термін "плагіат" та його визначення присутні в Законі України "Про авторське право і суміжні права", законах "Про освіту" і "Про вищу освіту". У статті 50 Закону України "Про авторське право і суміжні права" (1993) плагіат визначається як "оприлюднення (опублікування), повністю або частково, чужого твору під іменем особи, яка не є автором цього твору".

У двох "освітніх" законах термін "плагіат" використано із додаванням "академічний" і визначено у наступний спосіб: "академічний плагіат – оприлюднення (частково або повністю) наукових (творчих) результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження (творчості) та/або відтворення опублікованих текстів (оприлюднених творів мистецтва) інших авторів без зазначення авторства" (абзац другий ч. 4 ст. 42 Закону "Про освіту" (2017), ч. 6 ст. 69 Закону "Про вищу освіту" (2014)).

Перша частина визначення академічного плагіату поширюється на наукові результати, які не були опубліковані, тобто або існували у вигляді авторського рукопису, або були сформульовані в усній формі. Ставши відомими людині, яка оприлюднила їх вже під своїм іменем, вони виявились об'єктом плагіату як порушення авторського права. Людина, що здійснила цей різновид плагіату, є плагіатором, так само, як і людина, котра відтворила опубліковані тексти "інших авторів без зазначення їхнього "авторства".

Про те, що обидва види плагіату існували давно і формувались паралельно і що це явище мало місце ще за часів античності спочатку грецької, а з невеликим (в історичному плані) відставанням – римської – свідчать історичні, історико-філософські і літературні джерела.

Першим плагіатором у Європі, чие ім'я дійшло до наших часів, був давньогрецький філософ Емпедокл. Про це повідомляє Діоген Лаертський (кінець II- пп. III ст. н.е.) у "Vitaе philosophorum", посилаючись на значно більш раннє джерело: багатотомну "Історія" Тімея. Сицилійський історик др. пол. IV ст. – п. пол. III ст. до н.е. Тімей із Тавроменія розповів про цей факт біографії Емпедокла у дев'ятій книзі своєї "Історії".

Крім Тімея, Лаерцій цитує іншого грецького історика III ст. до н.е. Неанфа Кізікського, який також повідомляв про цей вчинок Емпедокла.

Академічні переклади російською (українською відсутні) "Vitaе philosophorum" Діогена Лаертського, здійснені М. Л. Гаспаровим і А. В. Лебедевим, щодо фрагменту 54 книги VIII, в якому йдеться про плагіат Емпедокла, суттєво різняться. Так, указаний фрагмент, який є переказом слів Тімея, М. Гаспаров перекладає як "присвоєння учения": "О том, что он (Эмпедокл – Т. П.) был слушателем Пифагора, говорит Тимей в IX книге, добавляя, что при этом он был, подобно Платону, уличен в присвоении учения и отстранен от занятий" (Diogenes Laertius, 1979, p. 347). А. Лебедев (Lebedev, 1989), перекладаючи цей же фрагмент, вживає слово "плагіат": "О том, что он (Эмпедокл – Т. П.) слушал Пифагора, сооб-

СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ

шает в девятой книге ...Тимей..., говоря, что его изобличили тогда в плагиате, и, как и Платону..., запретили посещать лекции" (р. 331). Коректність використання у перекладі А. Лебедева терміну "плагиат" викликає сумніви, оскільки давньогрецький історик Тимей, описуючи вчинок Емпедокла, навряд чи користувався латиною. Звернення до першоджерела підтверджує: в грецькому оригіналі, Лаерцій, повторюючи Тимеево описання історії з плагиатом Емпедокла, використовує слово *λογοκλόπια* (*logoklōpia*), що дослівно означає "крадіжка вчення" або "крадіжка ідеї" (Diogenes Laertius, 1862, р. 217).

Цей же термін, щоправда, у написанні "*λογοκλόπεια*", присутній і в грецьких текстах Тимея, опублікованих у підготовленому Карлом і Томасом Мюллерами томі першому і Карлом Мюллером томі третьому "Фрагменти давньогрецьких істориків" паризького видання 1841 р. і 1849 р. (Timeae, 1841, р. 212; Neanthes Syzicenus, 1849, р. 6). Отже, першим значенням того, що сьогодні визначається як плагиат, ще у IV ст. до н.е. було "крадіжка вчення, ідеї". Втім, склалось так, що в історичній перспективі грецький термін *λογοκλόπια* поступився місцем латинському *plagium*, первинне значення якого – "викрадення людини". У переносному сенсі, якому судилося стати основним і виключним, похідний від *plagium* термін *plagiario* використав римський поет Марк Валерій Марціал (I ст. н.е.), порівнявши привласнення ("викрадення") його віршів людиною на ім'я Фідентін (а не Фіденцій, як це некоректно повторюється із підручника в підручник) із викраденням раба. У кількох епіграмах на адресу Фідентіна, що складають т.зв. плагиаторський цикл (Книга I епіграми 29, 38, 52, 53, 72), лише в 52-ій зустрічається термін *plagiario*, при цьому не напряму на адресу Фідентіна, адже його ім'я у цій епіграмі не згадується, а імпліцитно.

"Ommendo tibi, Quintiane, nostros
nostros dicere si tamen libellos
possum – quos recitat tuus poeta.
Si de servitio gravi queruntur
5adsertor venias satisque praestes,
et, cum se dominum vocabit ille,
dicas esse meos manumque missos.
Ноч si terque quaterque clamitaris –
inpones plagiario pudorem".
(Martialis, 1976) (тут і надалі виділено мною – Т. П.).

Це – єдина епіграма згаданого циклу, в якій Марціал використовує слово *plagiarius* – "викрадач людей" (*plagiario* – *casus dativus* від *plagiarius*). Там же, де ім'я Фідентіна фігурує, термін *plagiarius* відносно нього Марціалом не вживається.

Автори російськомовних перекладів (українською зазначені епіграми крім 29-ої відсутні) підбирають різні синоніми, але в жодному разі не термін "плагиатор".

Так Ф. Петровський перекладає епіграму 52 зі словом "присвоитель":

"Я тебе, Квинтиан, вверяю наши –
наши если мне можно так назвать их –
книжки, те что поэт твой вслух читает;
коль на рабство свое они заропщут –
заступись ты за них как поручитель,
и коль тот о правах на них заявит –

СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ

объяви, что я вольную им выдал.
 Раза три иль четыре так воскликнув,
 присвоителя их ты опозоришь".
 (Martialis, 1968, p. 42)

Г. Север при перекладі цієї ж епіграми вживає слово "вор".

"Я тебе, Квинтиан, вверяю наши
 (наши – если сказать могу, конечно)
 книжки, те что поэт твой всем читает.
 Если будут роптать на злое рабство –
 к ним на помощь приди и стань защитой;
 будь себя господином он заявит –
 скажешь были мои, теперь на воле.
 Раза три так четыре если кликнешь –
 устыдишь и покроешь срамом вора".
 (Martialis, 2018, p. 35)

Втім, латиною "вор" (крадій) – "fur" (від furta – крадіжка). Сам Марціал прямо називає Фідентіна крадієм (але не плагіатором) не у 52-й, а у в 53-й епіграмі:

«Una est in nostris tua, Fidentine, libellis
 Pagina, sed certa domini signata figura,
 Quae tua traducit manifesto carmina furto.
 ...
 Indice non opus est nostris nec iudice libris,
 Stat contra dicitque tibi tua pagina "Fures"».
 (Martialis, 1976)

У перекладі цієї епіграми і Ф. Петровський, і Г. Север використовують слово "вор".
 Переклад Ф. Петровського:

«Есть страница одна, Фидентин, твоего
 сочиненья
 В книжках моих, но печать господина ее
 несомненна:
 Каждая строчка на ней выдает твой
 подлог с головою!
 ...
 Нет в заголовке нужды и в судье ни одной
 нашей книжечке:
 Против тебя страница твоя, и кричит она:
 "Вор ты!"».
 (Martialis, 1968, p. 43)

У перекладі Г. Севера:

«Есть, Фидентин, твоего страница одна
 сочиненья
 в наших книжонках, печать ее господина
 бесспорна,

СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ

каждая строчка на ней – улика в подлоге с поличным.

...

Книжкам моим не нужны ни подпись, ни суд в оправданье – против тебя же страница твоя, заявляет: "Ворюга!"» (Martialis, 2018, p. 37)

(Епіграма 53 свідчить, що Фідентін, крім плагіату, ще й фальсифікував вкрадене, вставляючи в текст Марціала вірші власного "виробництва").

Різниця між *fur* і *plagiarius* у тому, що за часів Марціала об'єктом *plagium* була людина. Подібні викрадення здійснювались з метою продажу вільної людини або перепродажу раба, тобто мали виключно комерційні цілі. (Не зважаючи на жорстоке покарання за *plagium*, подібна практика в Римській імперії була доволі поширеною).

Об'єктом же *furta* – крадіжки – була не людина, а річ.

Тому в 53-й епіграмі йдеться про Фідентіна як звичайного крадія. Натяк (задля уникнення обвинувачення у наклепі, як би Марціал на адресу Фідентіна прямо використав слово *plagiarius*) на Фідентіна як викрадача (плагіатора) має місце у 52-й епіграмі. Але тут Марціал порівнює свої книжки, поручителем яких стає Квінтіан, з людьми: рабами, які отримали вільну, – тобто *plagiarius* використано у переносному значенні. Що ж до позначення викрадення літературного твору (на відміну від Емпедокла тут вже йдеться про привласнення авторства на текст, а не на ідеї чи вчення) і прямого обвинувачення Фідентіна, то Марціалом використовується термін, похідний від *furta* (крадіжка), що є семантично близьким, хоча й не тотожним, *λογοκλότια*.

Отже, у I ст. н. е. термін *plagium* не використовувався у сучасному значенні.

Більше того, *plagium* не зустрічається і в латинських перекладах текстів Тімея і Діогена Лаертського, тобто не вживається у III ст. н.е. й пізніше.

Так, у латинському перекладі фрагменту 54 книги VIII "Vitaе philosophorum" Діогена Лаертського ані термін *plagium*, ані термін *plagiarius* не використано. При тому, що латинських перекладів було декілька.

Ось як виглядає латиною цей фрагмент книги Лаерція у білінгвальному паризькому виданні Дідо (Didot) 1862 року, тексти для якого було підготовлено М.Габріелем Кобе (Cobet): "Audisse autem Pythagoram Timaeus auctor est in nono Historiarum, dicens improbatum, quod **doctrinam evulgasset**, consortio exclusum fuisse, quemadmodum etiam Platonem..." (Diogenes Laertius, 1862, p. 217).

Сьогодні *doctrinam evulgasset* можна було б перекласти як "оприлюднення доктрини" (вчення). У культурних реаліях часу, коли робився цей переклад, він мав інше смислове навантаження: "вульгаризація доктрини" (вчення), в сенсі "доступності натовпу, черні".

Даний латинський переклад стоїть далеко від *λογοκλότια* грецького оригінала, оскільки інтерпретується автором перекладу згідно із семантикою його не стільки лінгвістичних, скільки культурних реалій. Разом із тим, не зважаючи на те, що термін "*plagium*" вже давно існує, він не розглядається як такий, що кореспондує *λογοκλότια*.

Цей же фрагмент "Історія" Тімея у передачі Лаерція, надрукований у першому томі шеститомного білінгвального видання "Фрагменти давньогрецьких істориків", паризького видавництва Дідо 1841 р. латиною перекладено інакше: "Empedoclem auscultasse Pythago-

СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ

ram auctor est Timaeus, qui pluribus locis libri noni eum dicit accusatum, quod **doctrinam furatus esset** (sicuti etiam Plato), a sermonibus tunc esse exclusum..." (Timeae, 1841, p. 212).

Використання у цьому перекладі *doctrinam furatus esset* – "викрадення доктрини" – семантично є найбільш адекватним *λογοκλόπια* (викрадення вчення) давньогрецького оригіналу.

Втім, у томі третьому цього ж білінгвального видання, там де зібрані фрагменти творів Неанфа Кізікського, переклад латиною цього ж 54 фрагмента в цілому (з невеликою зміною початку речення) є тотожним латинському перекладу у виданні книги Лаерція в редакції Кобе: "Empedoclem andiisse Pythagoram Timaeus auctor est in nono Historiarum, dicens improbatum, quod **doctrinam evulgasset**, consortio exclusum fuisse, quemadmodum etiam Platonem..." (Neanthes Cyzicenus, 1849, p. 6), орфографія оригіналу – Т. П.

Отже, існувало щонайменше два відмінних латинських переклади одного й того ж фрагменту 54 з давньогрецького оригіналу. В одному для перекладу *λογοκλόπια* використовувалось *doctrinam furatus*, в іншому – *doctrinam evulgasset*. Причому щодо першої частини – *λογο* – переклади збігались: в якості еквіваленту використовувалось слово *doctrina*. А ось *κλόπια* перекладалась і як *furatus* (від *furta* – крадіжка), і як *evulgasset* (від *vulgas* – натовп, чернь).

Про складність роботи з латинськими перекладами, порівнюючи деякі з них із авгієвими стайнями, у листі до Амбруаза Дідо (Ambroise-Firmin Didot, 1862) писав Кобе, який, готуючи білінгвальне видання Діогена Лаертського, провів титанічну роботу в бібліотеках Ватикану, Флоренції, Венеції і Неаполя з рукописами і списками грецькою і латиною: "Cette traduction latine est l'étable d'Augias" (p. ij-iii).

У будь-якому разі, можна стверджувати, що до Нового часу термін *plagium* не використовувався для позначення крадіжки інтелектуальної власності ані у вигляді об'єкту *λογοκλόπια* Емпедокла, ані у вигляді об'єкту *plagium* Фідентіна.

Об'єктом *λογοκλόπια* було вчення піфагорійців, котре, як, посилаючись на Неанфа, свідчить Лаерцій, "Емпедокл обнародовал... в своїй поемі", через що піфагорейцями, які його виключили з числа слухачів, "было положено никакого стихотворца к ним не допускать" (Diogenes Laertius, 1979, p. 347). Себто Емпедоклом було вкрадено ідеї як наукові результати – вчення піфагорейців можна вважати результатом тривалих роздумів, – але не текст (запис вчення). Текстуально вчення було об'єктивовано Емпедоклом у формі віршів, складених ним самим.

Об'єктом *plagium* Фідентіна були тексти Марціала, які у вигляді рукописів Фідентін цілком законно придбав у лавках, до яких їх приносив сам Марціал (такою була на той час технологія поширення літературних творів). Переписавши ж своєю рукою, або найнявши для цього іншу людину, Фідентін поширював – публічно декламував, або подавав для продажу до тих же крамниць – текст вже від свого імені (Sever, 2006).

На відміну від різних об'єктів *λογοκλόπια* Емпедокла і *plagium* Фідентіна мотиви, якими керувались і майбутній філософ, і псевдопоет, були однаковими – марнославство, бажання виглядати в очах інших більш значимими: Емпедокл – розумним (філософом), – тим, ким на момент навчання у піфагорійців він ще не був, Фідентін – талановитим (поетом) – тим, ким і не став.

Особливість цього мотиву у тому, що він зумовлює специфіку плагиату: на відміну від звичайної крадіжки, плагиат передбачає пред'явлення вкраденого публіці, але вже під іменем крадія. У цьому відношенні поведінка і Емпедокла, і Фідентіна є однаковою: публічна демонстрація вкраденого об'єкту інтелектуальної власності. Текст (ідею, вчення, твір), автором якого є інша людина, привласнюють для того, аби пред'явити його (їх) світові від свого імені. Без публічної демонстрації вкраденого плагиат втрачає сенс. Тому феномен

СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ

плагіату за своєю природою є амбівалентним, адже плагіатор таємно привласнює чуже (краде), але для того, аби вкрадене публічно продемонструвати.

Сучасні плагіатори у цьому не відрізняються від Емпедокла чи Фідентіна: їм необхідно явити світові вкрадену інтелектуальну власність задля підвищення своєї оцінки в очах суспільства або його окремої спільноти.

Водночас прагнення плагіатора приєднатись (реально або віртуально) до кола "обраних" – філософів або поетів – свідчить про соціальну престижність певного виду діяльності, яка наділяє винятковим статусом тих осіб, котрі до неї долучені. Так Емпедокла вавив ореол мудреців, що оточував піфагорейців, а відомість у вищих колах римського суспільства Марціала, яку він зажив завдячуючи своїм епіграмам, вабила Фідентіна. Якби заняття філософією і поезією втратили престижність, то миттєво втратили б і свою атрактивність для плагіаторів. З цього слідує, що марнославство плагіатора соціально зумовлено.

Марнославство є проявом потреби людини в соціальному визнанні, або, за термінологією (Маслоу, 1943), "esteem needs" – потреби у вшануванні, повазі (р. 381). Однак, зазвичай, марнославство не забезпечується реальним набуттям особистих якостей: знань, умінь, навичок. Це може бути пов'язано як із обмеженістю певних здібностей, так і з моральними якостями людини.

Втім, плагіат є лише одним з феноменів, що мотивуються марнославством. З поміж інших він відрізняється не лише амбівалентністю. Особливості плагіату зумовлені і характером його об'єктів: вони є творами, тобто результатами інтелектуальної (наукової) або художньої (мистецької, літературної) діяльності, – того, що Аристотель визначав як *theoria* (пізнання істини) і *poiesis* (художня творчість, мистецтво у тій його частині, що породжує нове, раніше відсутнє) (Aristotle, 1983, p. 174). Твір – це об'єктивація якісно нового результату креативного акту, те, чого не існувало ані в природі, ані в житті людей.

Неспроможність до породження нового в науці або в мистецтві, тобто нездатність до інтелектуальної або художньої діяльності креативного характеру (творчості), може підштовхнути марнославну людину до вирішення суперечності між власними бажаннями і власними можливостями засобом плагіату.

Тому плагіат пов'язаний не тільки з марнославством, але з антропологічними особливостями плагіатора: обмеженістю (тимчасовою або константною) здібностей до творчої (інтелектуальної або художньої) діяльності.

Творчість є виявом потреби у самоактуалізації, що, згідно з А. Маслоу, відноситься до найвищого рівня ієрархії базових потреб в мотивації людини, котрі, як і потреби попереднього щаблю, є соціогенними. Втім, якщо нижча ланка, де має місце мотив марнославства, це орієнтовані на себе потреби людини, то на вищій ланці – самоактуалізації, знаходяться потреби, мотивуючись якими, людина здатна до соціально спрямованої діяльності. Тому можна припустити, що марнославство є виявом егоцентричної позиції людини, яка "застрягла" на щаблі самоствердження.

Втім, чи лише брак творчих здібностей (інтелектуальних і художніх) заважає плагіатору перейти на рівень самоактуалізації? Схильність до плагіату – константна чи ситуативна характеристика людини?

Спробуємо відповісти на це питання, повернувшись до головних дієвих осіб сюжету цієї статті.

Свідчення Неанфа Кізікського і Фаворіна, які наводить Діоген Лаертський, дозволяють припустити, що плагіат був лише одним з епіфеноменів марнославства Емпедокла. Марнославство філософа проявлялось й у зовнішньому вигляді: Емпедокл носив підперезану золо-

СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ

тим паском багряницю – одяг з дорогої тканини пурпурного кольору, взувався у мідні сандалі, голову прикрашав Дельфійським вінком, – таким, який вдягався Дельфійським оракулом і яким також нагороджували переможців Дельфійських ігор. Навіть своєю поставою Емпедокл демонстрував претензію на те, аби йому вклонялися майже як богам на землі.

Посилаючись на Тімея, Лаерцій переповідає наступну історію:

Однажды его (Эмпедокла – Т. П.) пригласил один из архонтов; ужин длился и длился, а вина не несли; все терпеливо ждали, но Эмпедокл рассердился и потребовал вина, а хозяин ему ответил, что ожидается чиновник из совета. Тот явился и тотчас стал главою пира – явным старанием хозяина, который тайно добивался тиранической власти; и гость всем повелел пить вино, или выливать себе на головы. Эмпедокл смолчал, но на следующий день призвал обоих к суду, и хозяина, и распорядителя, и добился их осуждения и казни. Таково было начало его государственных дел.

(Diogenes Laertius, 1979, p. 350)

За допомогою яких умовиводів Емпедокл зміг переконати суддів прийняти рішення про страту осіб, що необачно запросили його на вечерю, невідомо. А от щодо рис його особистості, то цей епізод дозволяє припустити, що *λοοκλόβια* була лише ювенільним проявом моральних якостей Емпедокла.

Щодо Фідентіна, то на додачу до системного плагіату "викрадач" віршів Марціала задовольняв своє марнославство, займаючись фальсифікацією вкрадених творів.

Тому наступною характеристикою плагіату є те, що він вчиняється людиною з низькими моральними якостями. Плагіат свідчить про принципову готовність особи до крадіжки – інтенцію, що породжується нечесністю як інтегральною моральною якістю індивіда. Оскільки інтегральна якість здатна проявлятися у різних модусах соціального буття людини, плагіат можна вважати одним з виявів константних характеристик особистості.

З плином часу до мотиву марнославства, який спонукає до плагіату, починаючи з XV ст., додався мотив фінансового характеру, що врешті рещт призвело до інституалізації авторського права.

Прийнято вважати, що авторське право було породжено винаходом друкарського верстату в 40-х рр. XV ст. Технічні можливості тиражування копій літературного оригіналу поставили руба питання про захист авторських прав, передусім матеріальних. Втім, якщо бути точним, то проблема захисту авторства при тиражуванні виникла ще до винаходу Гуттенберга: при відтворенні зображень у вигляді офортів з гравюр на дереві, що поширилось в Європі наприкінці XIV- початку XV ст.

СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ

До ранньомодерної доби проблема авторства в образотворчому мистецтві не стояла: художники середньовіччя не підписували свої твори, оскільки це відповідало концепції божественного натхнення мистця, а претензія останнього на авторство розцінювалась як гордіня – один з головних гріхів у християнстві. Через цю анонімність існує проблема атрибуції багатьох творів середньовічного мистецтва.

Авторство мистця почало фіксуватись його власним підписом за часів Ренесансу, коли мистецтво набуло світського характеру. Художники швидко знайшли засіб зберегти авторство і на офортах: у самому оригіналі, з якого робилися відтиски, вирізався підпис художника або його монограма.

Цього принципово не можна було зробити при наборі тексту з окремих літер. З точки зору авторства найбільш незахищеними виявились письмові (літературні) твори. Швидкість набору і потенційна необмеженість тиражу загострила проблему захисту матеріальних прав авторів, адже останні дохід від продажу своїх книг ділили з книговидавцями і розповсюджувачами книг. Основні збитки наносило поширення контрафактної книжкової продукції, внаслідок боротьби з ним в Європі й з'явилися перші законодавчі акти авторського права (Balázs, 2011).

На відміну від Емпедокла, між яким і піфагорійцями не було жодних посередників, на відміну від Фідентіна, який власноруч переписував епіграми Марціала і вже переписані сувої видавав за свої, з винаходом книгодрукування між автором і плагіатором крім торговця з'явилася ще й особа друкаря. Якщо останні учасники цього ланцюжка видавали і поширювали контрафактну книжкову продукцію, то вони привласнювали собі лише фінансовий зиск, не претендуючи на авторство, тобто не були плагіаторами у власному значенні. (Крадіжка винагороди у такий спосіб стала називатись піратством).

За крадіями же авторства (нематеріального авторського права) – закріпилась назва плагіаторів. Так термін *plagium* змінив своє значення: колись вжите Марціалом у переносному сенсі воно стало основним і виключним.

Наукова новизна

Аналіз історико-філософських і літературних джерел з "кейсу Емпедокла" і "кейсу Фідентіна" з опертям на принцип антропологічної інтерпретації феноменів людського життя дозволив реконструювати антропологічні характеристики названих осіб як плагіаторів, а застосування положень теорії людської мотивації А.Маслоу у поєднанні з принципом соціального детермінізму діяльності людини – визначити онтологічні підвалини плагіату, які вкорінені в соціальній природі особистості.

Висновки

Здійснений у статті аналіз дозволяє сформулювати наступні висновки:

1. Плагіат як практика і плагіат як термін тривалий час існували нарізно. Семантичні зміни номінатами "плагіат" з *plagium* – "викрадення людини" на позначення одного з видів порушення авторського права відбувались протягом тривалого часу. З номінатом, якими позначалась остання практика, *plagium* мав своїми попередниками грецьку *λογοκλόπια* і латинську *Furta*, з яких лише *λογοκλόπια* семантично є найбільш близькою до сучасного значення терміну "плагіат". Втім і *λογοκλόπια*, і *Furta* виявились відкинутими у процесі генезису модерної семантики терміну "плагіат", що відбувався як процес зміни номінативних значень через ускладнення семантичної структури слова до переінтеграції.

СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ

2. Аналіз історико-філософських і літературних джерел з "кейсу Емпедокла" і "кейсу Фідентіна" з опертям на принцип антропологічної інтерпретації феноменів людського життя дозволив реконструювати антропологічні характеристики названих осіб як плагіаторів. Обом були притаманні схожі особистісні риси і мотиви: обох спонукало до вчинення плагіату марнославно у поєднанні з або тимчасовою обмеженістю здібностей до інтелектуальної творчості (Емпедокл у статусі учня) або константною – до літературної творчості (Фідентін). Вчинення плагіату було зумовлено низькими моральними якостями обох історичних осіб. Плагіат виявився лише епіфеномен інтегральної якості індивіда – нечесністю, яка може проявлятися у різних модусах його соціального буття і мати різні негативні наслідки для інших людей: страта за ініціативи Емпедокла осіб, що ґрунтувалась лише на приписаних їм Емпедоклом мотивів, та фальсифікація Фідентіном віршів Марціала поряд із системним характером плагіату.

3. Марнославно, яким мотивується вчинення плагіату, є однією з маніфестацій потреб у повазі, шануванні, соціогенних за своєю природою, але на відміну від наступного, вищого, щабля в ієрархії базових потреб (А. Маслоу), з необхідністю не передбачає самовдосконалення людини. Тому плагіатор не переходить на рівень потреби в самоактуалізації, засобом задоволення якої є творчість у розмаїтті її видів, "застрягнувши" на задоволенні потреб нижчого рівня.

4. Плагіат є амбівалентним феноменом через те, що попри антропологічні особливості суб'єктів плагіату, його онтологічні підвалини вкорінені в соціальній природі людини.

REFERENCES

- Aristotle. (1983). *Bolshaya ethica*. T. A. Miller, Trans. from Ancient Greek. In A. I. Dovatura (Ed.), Trans., *Sochineniya* (Vol. 4, pp. 295-374). Moscow: Mysl. (in Russian)
- Aristotle. (1983). *Nikomakhova etika*. N. V. Braginskaya, Trans. from Ancient Greek. In A. I. Dovatura (Ed.), Trans., *Sochineniya* (Vol. 4, pp. 53-293). Moscow: Mysl. (in Russian)
- Balázs, B. (2011). Coda: A short history of book piracy. In J. Karaganis (Ed.), *Media piracy in emerging economies* (pp. 399-413). United States: Social Science Research Council. (in English)
- Bergadaà, M. (2015). Une brève histoire de la lutte contre le plagiat dans le monde académique. *Questions de communication*, 27, 171-188. (in French)
- Didot, A. F., & Didot, H.-F. (1862). Avis de Editeurs. In Diogenes Laertius, *Diogenis Laertii Vitae philosophorum* (pp. j-ij). Parisiis: Instituti Franciae Typographo. (in French)
- Diogenes Laertius, & Didot, A. F. (Ed.). (1862). *Diogenis Laertii Vitae philosophorum*. Parisiis: Instituti Franciae Typographo. (in Greek & in Latin)
- Diogenes Laertius. (1979). *O zhizni, ucheniyakh i izrecheniyakh znamenitykh filosofov*. M. L. Gasparov, Trans. Moscow: Mysl. (in Russian)
- Lebedev, A. V. (1989). *Fragmenty rannikh grecheskikh filisofov. Seriya: Pamyatniki filosofskoy mysli* (Part 1). Moscow: Nauka. (in Russian)
- Marcus Valerius Martialis. (1976). *Epigrammaton. Liber 1*. W. Heraeus, & J. Borovskij (Eds.). *Perseus Digital Library*. Retrived from <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A2008.01.0506%3Abook%3D1%3Apoem%3D53> (in Latin)
- Marcus Valerius Martialis. (1968). *Epigrammy*. F. Petrovskiy, Trans. from Latin. Moscow: Khudozhestvennaya literature. (in Russian)
- Marcus Valerius Martialis. (2018). *Perevody i materialy*. G. M. Sever, Trans. from Latin. In L.I LII. Retrived from <http://www.martialis.ru/index.xps?2.1.52#1> In L.I LIII. Retrived from <http://www.martialis.ru/index.xps?2.1.53> (in Russian)
- Maslow, A. H. (1943). A Theory of Human Motivation. *Psychological Review*, 50, 370-396. (in English)
- Neanthes Cyzicenus. (1849). *Fragmenta*. In A. F. Didot (Ed.), *Fragmenta historicorum graecorum* (Vol. III, pp. 2-11.). Parisiis: Instituti Franciae Typographo. (in Greek & in Latin)

СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ

- On Copyright and Related Rights: Law of Ukraine 1993, № 3792-XII. (1993). Retrived from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12> (in Ukrainian)
- On Education: Law of Ukraine 2017, № 2145-VIII. (2017). Retrived from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (in Ukrainian)
- On Higher Education: Law of Ukraine 2014, № 1556-VII. (2014). Retrived from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (in Ukrainian)
- Sever, G. M. (2006). Marcus Valerius Martialis, ocherk. *Martialis.ru. Marcus Valerius Martialis. Perevody i materialy*. Retrived from <http://www.martialis.ru/index.xps?4.1> (in Russian)
- Timeae. (1841). *Historia. Fragmenta*. In K. Müller, & A. F. Didot (Ed.), *Fragmenta Historicorum Graecorum* (Vol. I). Parisiis: Instituti Regii Franciae Typographo. (in Greek & in Latin)

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Аристотель. Большая этика / Аристотель ; пер. с древнегреч. Т. А. Миллер // Аристотель. Сочинения : в 4-х т. / Аристотель ; пер. и ред. А. И. Доватура. – Москва : Мысль, 1983. – Т. 4. – С. 295–374.
- Аристотель. Никомахова этика / Аристотель ; пер. с древнегреч. Н. В. Брагинской // Аристотель. Сочинения : в 4-х т. / Аристотель ; пер. и ред. А. И. Доватура. – Москва : Мысль, 1983. – Т. 4. – С. 53–293.
- Balázs, B. Coda: A Short History of Book Piracy / B. Balazs // *Media Piracy in Emerging Economies* / Ed. by J. Karaganis. – United States, 2011 – P. 399–413.
- Bergadaà, M. Une brève histoire de la lutte contre le plagiat dans le monde académique-Questions de communication / M. Bergadaà // *Questions de Communication*. – 2015. – No. 27. – P. 171–188.
- Avis de Editeurs / Publisher by A. F. Didot & H.-F. Didot // *Diogenes Laertii Vitae philosophorum / Diogenes Laertius*. – Parisiis, [1862]. – P. j–iij.
- Diogenes Laertius. *Diogenes Laertii Vitae philosophorum / Diogenes Laertius* ; Ed. by A. F. Didot. – Parisiis : Instituti Franciae Typographo, [1862]. – 340 p.
- Диоген Лаэртский. О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов / Диоген Лаэртский ; пер. М. Л. Гаспарова ; вступ. статья А. Ф. Лосева. – Москва : Мысль, 1979. – 620 с.
- Фрагменты ранних греческих философов. Серия: Памятники философской мысли / сост. А. В. Лебедев. – Москва : Наука, 1989. – Ч. 1 : От эпископского теокосмогоний до возникновения атомистики. – 576 с.
- Marcus Valerius Martialis. *Epigrammata. Liber I [Virtual Resource]* / Marcus Valerius Martialis ; Eds. by W. Heraeus, J. Borovskij // *Perseus Digital Library*. – 1976. – Access Mode: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A2008.01.0506%3Abook%3D1%3Apoem%3D53> – Title from Screen. – Date of Access: 09.11.2018.
- Марк Валерий Марциал. Эпиграммы / Марк Валерий Марциал ; пер. с лат. Ф. Петровского. – Москва : Художественная литература, 1968. – 486 с.
- Марк Валерий Марциал. Переводы и материалы / Марк Валерий Марциал ; пер. с лат. Г. М. Севера. – [S. l. : s. n.], 2018. – L.I LII. Режим доступа: <http://www.martialis.ru/index.xps?2.1.52#1> – Назва з екрану. – Дата звернення: 09.11.2018 ; L.I LIII. Режим доступа: <http://www.martialis.ru/index.xps?2.1.53> – Назва з екрану. – Дата звернення: 09.11.2018.
- Maslow, A. H. A Theory of Human Motivation / A. H. Maslow. – *Psychological Review*. – 1943. – № 50. – P. 370–396.
- Neanthes Syzicenus. *Fragmenta // Fragmenta Historicorum Graecorum* / Ed. by A. F. Didot. – Parisiis, 1849. – Vol. III. – P. 2–11.
- Про авторське право і суміжні права [Електронний ресурс] : Закон України від 23 груд. 1993 р. N 3792-XII [із змін. та доп.] // Законодавство України : [веб-сайт Верховної Ради України]. – Електронні текстові дані. – [Київ], 1993. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12> – Назва з екрану. – Дата звернення: 09.11.2018.
- Про освіту [Електронний ресурс] : Закон України від 5 вер. 2017 р. № 2145-VIII // Законодавство України : [веб-сайт Верховної Ради України]. – Електронні текстові дані. – [Київ], 2017. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> – Назва з екрану. – Дата звернення: 09.11.2018.
- Про вищу освіту [Електронний ресурс] : Закон України від 1 лип. 2014 р. № 1556-VII [із змін. та доп.] // Законодавство України : [веб-сайт Верховної Ради України]. – Електронні текстові дані. – [Київ], 2014. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> – Назва з екрану. – Дата звернення: 09.11.2018.

СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ

Север, Г. М. Марк Валерий Марциал, очерк [Электронный ресурс] / Г. М. Север // *Martialis.ru*. Марк Валерий Марциал. Переводы и материалы. – 2006. – Режим доступа: <http://www.martialis.ru/index.xps?4.1> – Название с экрана. – Дата обращения: 09.11.2018.

Timeae. *Historia. Fragmenta* / Timeae // Müller, K. *Fragmenta Historicorum Graecorum* / Karl Müller ; Ed. by A. F. Didot. – Parisiis, 1841. – [Vol. I].

Т. С. ПАРХОМЕНКО^{1*}

^{1*}Национальное агентство по обеспечению качества высшего образования (Киев, Украина), эл. почта discur@ukr.net, ORCID 0000-0002-6923-7204

ПЛАГИАТ КАК АНТРОПОЛОГИЧЕСКИЙ И СОЦИАЛЬНЫЙ ФЕНОМЕН

Цель статьи заключается в определении плагиата как антропологического и социального феномена. **Теоретический базис.** Для экспликации первоначального значения терминов, которыми обозначался феномен плагиата, автором был проведен анализ аутентичных историко-философских и литературных текстов в соответствующих теме исследования частях. Для достижения цели были использованы методы и принципы социально-философского и философско-антропологического исследований, в частности: социального детерминизма и антропологической интерпретации феноменов человеческой жизни (О. Больнов). **Научная новизна** заключается: 1) в уточнении терминологической эволюции обозначения плагиата; 2) в предложенной автором философско-антропологической характеристике мотивов и личностных черт субъекта плагиата (плагиатора). **Выводы:** 1. Плагиат как практика и плагиат как термин длительное время существовали отдельно друг от друга. Из номинатива, которыми обозначалась соответствующая практика, *Plagium* предшествовала греческая *Λοῦοκλόβια* и латинская *Furta*. Генезис современной семантики термина "плагиат" происходил в течение длительного времени как процесс изменения номинативных значений через усложнение семантической структуры слова до переинтеграции. 2. Анализ историко-философских и литературных источников по "кейсу Эмпедокла" и "кейсу Фидентина" позволил реконструировать антропологические характеристики названных лиц как плагиаторов: обоих подвигло к совершению плагиата тщеславие в соединении с: либо временной ограниченностью способностей к интеллектуальному творчеству (Эмпедокл в статусе учащегося), либо константной ограниченностью способностей к литературному творчеству (Фидентин). Совершение плагиата обуславливалось также невысокими моральными качествами обоих, что позволяет считать плагиат одним из проявлений константных характеристик личности. 3. Тщеславие, которым мотивируется совершение плагиата, является одним из проявлений потребностей в уважении, почитании, социогенных по своей природе, но в отличие от следующего, более высокого, уровня в иерархии базовых потребностей (А. Маслоу), с необходимостью не предполагает самоусовершенствования человека. Поэтому плагиатор не переходит на уровень потребности в самоактуализации, средством удовлетворения которой является творчество в его разных видах, "застревая" на удовлетворении потребностей нижнего уровня. 4. Плагиат является амбивалентным феноменом из-за того, что, несмотря на антропологические особенности субъектов плагиата, его онтологические основания коренятся в социальной природе человека.

Ключевые слова: плагиат; Эмпедокл; Марциал; Фидентин; *Λοῦοκλόβια*; *Fur*; *Plagiarius*; *Plagium*; антропологическая интерпретация; социальная детерминация

Т. S. PARKHOMENKO^{1*}

^{1*}National Agency for Higher Education Quality Assurance (Kyiv, Ukraine), e-mail discur@ukr.net, ORCID 0000-0002-6923-7204

PLAGIARISM AS ANTHROPOLOGICAL AND SOCIAL PHENOMENON

Purpose of the article is to determine plagiarism as anthropological and social phenomenon. **Theoretical basis.** The author has analysed authentic historical-philosophical and literary texts to explicate the original meaning of the

СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ

terms, by which the phenomenon of plagiarism was denoted. There were used methods and principles of socio-philosophical and philosophical-anthropological research, in particular: social determinism and anthropological interpretation of human life phenomena (O. Bollnow). **Originality** consists of: 1) clarifying the terminological evolution in relation to designating the phenomenon of plagiarism; 2) the philosophical-anthropological description of the motives and personal traits of the subject of plagiarism (plagiarist) proposed by author. **Conclusions.** 1. Plagiarism as practice and plagiarism as a term existed separately for a long time. With the nominates, which denoted the practice, "Plagium" had as its predecessors the Greek "Λογοκλοπία" and the Latin "Furta". The modern semantics genesis of the term "plagiarism" took place as a process of changing the nominal values due to the complication of the semantic structure of the word before reintegration. 2. Analysis of historical-philosophical and literary sources from the "Empedocles Case" and "Fedentinus Case" allowed reconstructing the anthropological characteristics of the named persons as plagiarists: both of them were induced to plagiarize by vanity, either due to temporary limitation of abilities to intellectual creation (Empedocles as a student) or due to constant limited ability to the literary creativity (Fedentinus). Plagiarism was also caused by the low moral qualities of both, that allows to consider plagiarism as one of the manifestations of the individual's integral characteristics. 3. Vanity, that motivates the commission of plagiarism, is one of the manifestations of the esteem needs, sociogenic by its nature, but unlike the next, higher stage in the hierarchy of basic needs (A. Maslow) does not foresee the self-improvement of man. Therefore, the plagiarist does not pass to the level of the need for self-actualization, the means to satisfy which is creativity in its various forms, "trampling" on the previous level. 4. Plagiarism is an ambivalent phenomenon, because in spite of plagiarists' anthropological peculiarities, the ontological foundations of plagiarism are rooted in the social nature of man.

Keywords: plagiarism; Empedocles; Martial; Fedentinus; Λογοκλοπία; fur; plagiarius; plagium; anthropological interpretation; social determination

Надійшла до редколегії: 26.02.2018

Прийнята до друку: 20.11.2018